

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Vereniging voor Psychoanalyse) en Christophe Dejours (Association Psychanalytique de France) sloten dit boeiende weekend af met de meest klinische presentatie, over genderidentiteit.

Waar het uitgangspunt van dit symposium een (ietwat vermomde) waarschuwende allure had, namelijk hoe je het beste de analysevrijdige tendensen in de maatschappij kunt leren kennen om goed voorbereid te zijn, evolueerde de bijeenkomst naar een houding van meer zelfvertrouwen, met als gemene deler: 2025 is analytisch maakbaar en de toekomst is niet een reeds bestaand gegeven. De kwaliteit van sommige lezingen en de aansluitende plenaire discussies, doch zeker ook de verwerking hiervan binnen de longitudinale kleine groepen, was hiervan de oorzaak.

Dit symposium stimuleerde veel deelnemers tot het plan een soortgelijk initiatief binnen hun eigen vereniging te nemen. Het belang van het zorgvuldig bewaken van de specificiteit van de psychoanalyse, door vast te houden aan strikte opleidingscriteria, en een actieve dialoog met de psychotherapie enerzijds en verwante menswetenschappen anderzijds, werd herhaaldelijk bevestigd. Als enige minpunt van het symposium zou ik de uitgebreidheid van het programma willen noemen: het was inspannend voldoende op de hoogte te zijn van de verschillende thema's (de teksten van de lezingen werden verondersteld gelezen te zijn) en dan een inzicht bevorderende discussie te voeren. Er werd geopperd dat een volgend initiatief misschien de omgekeerde format zou mogen hebben, namelijk de analyticus die een antwoord geeft op de niet-analyticus. Dit zou mogelijk een totaal andere dynamiek hebben opgeleverd, waarbij de deelnemers zich meer pogen te identificeren met de niet-analytische wetenschapstakken. Ik vond dit een waardevol initiatief van de EPF en een stevige stimulans voor het meebedenken van 2025, in psychoanalytische termen dan.

Ceci n'est pas une pipe

Verslag van

Psych·O·analysis — Explorations in truth
[Los Angeles, 23-26 oktober 2014]

THIJS TIMMER

Een congres houden over Bions begrip O, de ultieme realiteit, het onkenbare, is eigenlijk een onmogelijke opgave. Zodra je het over O gaat hebben, gaat het niet meer over O. Het organiserend comité van de achtste International Bion Conference heeft het toch aangedurfd. Het is een toepasselijk thema voor een congres in Los Angeles, waar Bion de laatste twaalf jaar van zijn leven doorbracht, nadat hij zich was gaan toelagen op het irrationele en onbekende in de psychoanalyse. Over zijn ervaringen in deze stad was hij destijds trouwens niet onverdeeld enthousiast. Hierover schreef hij:

‘The relationship between myself and my colleagues here in Los Angeles could be accurately described as almost entirely unsuccessful.

They are puzzled by, and cannot understand me [...] There is, if I am not mistaken, more fear than understanding or sympathy for my thoughts, personality or ideas’ (1992, p. 334).

Met de sympathie leek het inmiddels wel goed gekomen, getuige de tweeënveertig gepresenteerde papers en tweehonderdvijftig enthousiaste deelnemers.

Na een welkomstwoord per brief van weduwe Francesca Bion en enkele *pre-conference workshops* op donderdag, werd de vrijdag geopend door schrijfster en psychoanalytica Annie Reiner. Zij las eigen gedichten voor, geïnspireerd op het concept O. Hierna verschenen de oudere Hollywood-acteurs Alan Mandell en Barbara Bain op het podium met een prachtige vertolking van een deel van *First love*, een kort verhaal van Samuel Beckett, die bij Bion in analyse is geweest.

Na de plenaire bijeenkomst gaf Rudi Vermote een lezing over regressie in het werk van Winnicott en Bion. Beiden beschrijven

een interne, ongedifferentieerde zone, die Winnicott verbindt aan het 'true self' en Bion aan O. Winnicott ziet dit als een kern in het zelf, een bron van creativiteit, een plek om je in terug te trekken en te ontspannen. Hij beoogt een diepe regressie bij zijn patiënten zodat ze met deze zone in contact kunnen komen en is voorzichtig met interventies, om patiënten hierin niet te storen. Voor Bion is deze zone een onbekende wereld, zowel in als buiten het zelf. De zintuigen en het lustprincipe zijn hier niet van toepassing. Contact hiermee kan dus ook niet worden gewild, maar ontstaat spontaan — een ervaring die Bion een 'transformatie in O' noemt. Voor Bion gaat het niet om het faciliteren van regressie, maar om het faciliteren van zo'n ervaring. Dit kan de analyticus doen door een houding te ontwikkelen waarin hij niet zijn zintuigen maar zijn intuïtie gebruikt, zichzelf als het ware verblindt om beter te kunnen zien, en te wachten in vertrouwen, *without desire, memory, understanding or coherence*.

Kan O door ons ervaren worden? In een kritisch betoog stelde Barnet Malin dat Bion hierover, al dan niet opzettelijk, inconsistent is. Malin refereerde aan oude mystici als Meister Eckhart, die ook door Bion vaak worden genoemd. Deze zouden in staat zijn geweest om in verbinding te komen met een ultieme realiteit. Zij waren gewend om een apofatische benadering te gebruiken, waarmee ze iets onkenbaars probeerden te beschrijven door te beschrijven wat het niet is. Om iets te ervaren is een grammaticaal object nodig en dat is wat deze benadering juist beoogt weg te maken. Misschien zijn wij vergeleken met de mystici niet geoefend genoeg om in contact te komen met de ultieme realiteit, of zoals Bion het zegt: O te worden. Malin stelde voor om O in het psychoanalytische discours te gebruiken als een teken voor alles wat we niet kunnen weten of ervaren. Hij vergeleek dit gebruik met het gebruik van onze eigen gedroomde versies van O. Deze kunnen een bron van inspiratie zijn, maar moeten niet verward worden met de versies van anderen, in het

bijzonder van patiënten. Toen bij een lezing de volgende dag de vraag werd gesteld of Bion zelf een mysticus was, gaf een van de toehoorders het op dat moment enige passende antwoord: 'He was not not a mystic.' Het hoogtepunt van de zaterdag was voor mij de presentatie van Avner Bergstein. Hij beschreef aan de hand van een tot de verbeelding sprekend vignet waarin hij op een punt kwam het wanhopige gevecht tegen zijn slaap en gevoelens van haat jegens de patiënt op te willen geven, het tot stand komen van een transformatie in O. Zo'n *catastrophic change* kan ontstaan door in contact te komen met het niet-verdrongen onbewuste, in de overdracht, in het hier en nu. Een vroegere gebeurtenis die nog niet is ervaren, *Winnicott's breakdown that has already happened*, kan zo voor het eerst worden beleefd. Dit wordt mogelijk wanneer de analyticus bereid is om eerst zelf de pijn van een *breakdown* te ondergaan, zijn identiteit tijdelijk te verliezen, om zo de patiënt in staat te stellen dit aan te durven.

Aanvullend op de lezingen stonden kleine en grote *group experiences* op het programma. Deze hadden onder andere als doel om ook iets te kunnen ervaren van het thema en daarover te kunnen reflecteren. Met het benadrukken dat dit spontaan zou gebeuren kregen deze bijeenkomsten vaak juist iets geforceerd en werd het doel slechts ten dele bereikt. Wel had het voor mij de plezierige werking dat ik me op het congres al snel van buitenstaander tot deelgenoot voelde worden. Hoewel het enigmatische onderwerp en de persoon van Bion daartoe kunnen uitnodigen, werd de verleiding meestal weerstaan om hem te verheerlijken. Toch dacht ik tijdens een grote groepsbijeenkomst even iets te ontvangen van een erediens. Gezeten in cirkelvormige rijen werd met spanning op iets gewacht. Op een goddelijke interventie, fantaseerden sommigen. Of op Bion, die het ons allemaal nog even helder zou komen uitleggen? Ik kijk terug op een leerzaam en inspirerend congres. Doordat het zich concentreerde rond één onderwerp, was het moge-

lijk je even onder te dompelen in de materie. Door de verschillende invalshoeken was er bovendien van eentonigheid geen sprake. Minder groepsbijeenkomsten en de mogelijkheid om meer *paper presentations* bij te wonen, zou voor mij een betere verdeling zijn geweest. De volgende International Bion Conference zal over twee jaar in Milaan plaatsvinden.

Literatuur

BION, W.R. (1992). *Cogitations*. Londen: Karnac.

Na de zondeval

Verslag van

Over angst en verlangen [Amsterdam, 7 november 2014]

MARIT VAN DER MEULEN

Op het filmdoek loopt Nik Wallenda geblinddoekt over een koord gespannen tussen twee wolkenkrabbers. Tienduizend mensen kijken. Onder hem: niets. Aan het eind van het koord: een individuele topprestatie.

Zo begint de studiedag van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalytische Psychotherapie gewijd aan angst en verlangen. Geïnspireerd door het gedachtegoed van zowel de existentialist Søren Kierkegaard als de Franse analyticus Jacques Lacan balanceren zeven sprekers en twee zangers op het koord van angst en verlangen boven de afgrond van de realiteit, van oneindig veel, niet-gerealiseerde mogelijkheden. Gerrit Glas laat de geschiedenis van het denken over angst aanvangen bij de filosoof Søren Kierkegaard. Tot Kierkegaard houdt de wijsbegeerte zich bezig met het eeuwige zijn en algemene waarheid. Kierkegaard verandert het perspectief: de mens staat door zijn tijdelijkheid in een fundamentele eenzaamheid tegenover de wereld. Waarheid is vanuit de mens subjectief. Angst is

bij Kierkegaard existentieel. Angst is de drijfveer tot, het verlangen naar een zekerheid, naar een subjectieve waarheid. Zo eigent de mens zich een leven toe. Gerrit Glas werkt Kierkegaards opvattingen uit op individueel, psychofysiologisch niveau. ‘Er schuurt iets in mijn maag’, vertelt zijn patiënt. In het schuren wordt de patiënt zich bewust van zichzelf. Van zijn lichaam. Hij kent er een betekenis aan toe. Hij is bang. En zo wordt hij mens. Zo constitueert angst het leven.

Paul Verhaeghe belicht de verhouding tussen angst en verlangen vanuit de psychoanalytische opvattingen van Jacques Lacan. Lacan laat de beperking, het tekort, constituerend principe voor het individuele zijn. Het mens-zijn is een beperking van al het mogelijke zijn. Vanaf onze geboorte hebben we een naam, een geslacht en een voorgeschiedenis. Lacan voert een drietal ordes in ter beschrijving van het individueren. Het *Reële* is de betekenisloze orde waarin alles mogelijk is en alles volmaakt. Ons lichaam is een actualisering, een materialisering van het Reële. Het driftmatige werkt in ons door. We beleven het als verlangen. We verlangen naar álles, naar het volmaakte. Maar de limiet van dat verlangen is opgaan in het volmaakte, is niet meer bestaan. Is de dood, de thanatos. Om aan de dood te ontsnappen zoeken we naar uniciteit, die we proberen te vinden in de ander. In de eros. De ander draagt de illusie van het volmaakte in zich. Deze illusie noemt Lacan de *imaginaire* orde: de orde waarin het volmaakte mogelijk lijkt. De *symbolische* orde, de orde van de taal, verstoort de illusie van de volmaaktheid. Een naam hebben betekent mens zijn, maar betekent ook méér deel uitmaken van het oneindige.

De antropologie van Lacan is aldus basaal en paradoxaal gekleurd door verlangen naar en angst voor zowel versmelting als individualisering.

Connie Palmen leest voor op het koord van de *symbolische* orde. Fictie is een constructie van onze ziel. In het *Reële* bestaat gebrek noch individualiteit. In het paradijs ver-